

(արգել Սարատովի մերձակայքում): «Այս վայրում, — գրում է նա, — կան ... որոշ թվով գերեզմաններ, որոնց մեջ թվում է թե աղնվական մարգիկ են թաղված, որովհետև գերեզմանաքարերի վրա տեսնվում է ձիու պատկեր, որի վրա նստել է մի մարդ՝ աղեղը ձեռքին և մեջքին նետի գուռ: Գերեզմաններից մեկի վրա վահանի մի կտոր կար, որի վրա տառեր էին փորված, որոնց մի մասը եղծված էր և մնացյալը գարձել էր պակասավոր, ըայց մնացորդի ձեռքից դատելով՝ Հայկական տառեր էին»¹:

Ցավոք, այդ արձանադրությունները մեզ չեն հասել:

Հայերեն վիմագրություններ են պահվել Կամա գետի վրա գտնվող այժմյան Կրասնայա Պոլյանա գյուղում²:

ԱՍՏՐԱԽԱՆ

(ՆԱԽԿԻՆՈՒՄ ԻԹԻԼ. ՀԱՋԻ ԹԱՐԽԱՆ, ՀԱԾԴԱՐԽԱՆ)

Վերն արգեն նշել ենք, որ Սարայ-Բերքեյի կործանումից հետո Հայ աղգարնակչության ղեկավար մի հատվածը աեղափոխվեց խազարական Իթիլ քաղաքի տեղում կառուցված Աստրախան քաղաքը, որտեղ ապրում էին թաթարներ, պարսիկներ, հրեաներ և այլ աղղերի ներկայացուցիչներ: 1556 թ. քաղաքը գրավվեց Իվան Սհեղի կողմից և անցավ ռուսական իշխանությանը: 1625 թ. այստեղ արգեն ձեռավորվել էր Հայոց ստվար գաղթօջախը: Պետրոս I առեարին ու արհեստագործությանը պարկ տալու նպատակով մի շարք արտոնություններ շնորհեց աստրախանարնակ Հայերին. առաջ եկավ Հայ խոշոր առեարական ըուրծուաչիան, որի ձեռքին էր գանվում մետաքսի, ըամրակի արղյունահանության լայն աապարեղը: Ջուլհակագործության 90 տոկոսը պատկանում էր Հայ ձեռնարկատերերին³: 1746 թվականից այստեղ գործում էր Հայկական գատարանը (ռաահաուաչ), որը ղեկավարվում էր սեփական օրենսգրքով:

19-րդ դարի սղղրից Աստրախանը ունեցել է առանձին եպիսկոպոսական թեմ, ընդ որում՝ չորս եկեղեցիներ — Ս. Սատվածածին, Ս. Պողոս-Պետրոս, Ս. Գրիգոր և Ս. Կատարինե:

1795 թ. ռուսահայոց հոպեոր առաջնորդ Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արղությանը այստեղ հիմնագրում է Հայկական տագարան: 19-րդ դարի սղղրներին ըացվում են մի շարք Հայկական գպրոցներ, որոնցից հիշատակելի են՝ Սղարարյան գպրոցը (1810 թ.), Աստրախանի հոգեոր ուսումնարանը (1817 թ.), որտեղ ուսուղիչներ են եղել Գ. Պատկանյանը և Գ. Խուրյանը: Ապա սկսում են գործել Հայոց թեմական գպրոցը (1838 թ.), Հայկական ծխական (1851), Հայոց իգական (1870 թ.) և այլ գպրոցներ⁴:

Այժմ Աստրախանի տարածքում Հայկական հուշարձաններ չեն պահպանվել, ոչնչացված է Հայկական գերեզմանոցը, հետեարար, ներկա պրակում վիմական արձանագրություններ չկան: Սակայն այդ գաղթօջախի մասին փոքր-ինչ դաղափար կաղմելու նպատակով մեջրերում ենք ՀՀ Պատմության պետական թանգարանում այժմ պահպանվող մի շարք ցուցանմուշների մակագրությունները, որոնք գիտական շրջանառության մեջ է գրել հիշյալ թանգարանի

1 ՏԽ՝ Հովհ. Հակոբյան, Ուղեգրություններ, Բ. Ս. Երևան, 1932, էջ 436-437: Հմմտ. Լ. Խաչիկյան, Հայերը Հիւս Մոսկվայում, էջ 12:

2 Հո. Ջանփոխյան, Աշվ. աշխ., էջ 219:

3 Վ. Խաչատրյան, Աստրախան, ՀՍՀ, Բ. Ս. Երևան, 1974, էջ 593:

4 ՏԽ՝ «Արարատ» 1869, Օգոստոս, № 4, էջ 82, 1869, մայիս, № 1, էջ 21, 1870, Բուլխ, № 3, էջ 105-106 և սղլ:

գիտական աշխատակից Եվգ. Մուշեղյանը¹։

430. Մածկոց եկեղեցական, մեծ Հափսերի, արձանագրությունը՝ 10 տող, գտնվում է Հետևի մասում.

[illegible]

Հրատ. Ե. Մուշեղյան, 112

Յ[Ի]Շ[Ա]ՏԱԿ Է ՇԱՊԻՔՍ Ի ԳԵԶԼԵՎ ՔԱՂԱՔԻ, ԵՂԵԱԼ Հ[Ա]Ս[Ա]ՐԱԿ ԺՈՂՈՎՐԴՈՑՄԷ,
ՇՆՈՐՀԵ[Ա]ՆԷ՝ ՀԱՆԳՈՒՑԵ[Ա]Ս[Ա] ՍՐԲՈՒՀԻ ԿԱՐԱՊԵՏՕՎՆԱՑԻ. 1842 ՍԵՊ. 4: ԸՆԾԵ
ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐ ՄՈՒՐԱՏՈՎԷՆ Է:

Հրատ. Ե. Մուշեղյան, 121

Մեկ ծալրին՝

[illegible]

ԿԱԶՄԵՑԱՒ ԵՄԻՓՈՂՐՈՆՍ ՍՅՍ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՄԴ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԱՆՁԱՆՑ, ԱՐԱՆՆԵՐՆԵՐ ԿԱՆԱՆՑ, ՆԱԽԵՐԵՐՆԵՐ ԱՂԱՅ ՄԻՆԱՍԻ ԿՈՂԱԿԻՑ ԱՆՆԱՅԻՆ, ՊԱՐՈՂՈՂՆԵՐ ԽՈՍՐՈՎԻ ԿՈՂԱԿԻՑ ՄԱՐԻԲԱՄԱՅՆՆԵՐ, ՄԱՐՈՒԹԻ ՈՐԳԻ ԳՐԻԳՈՐԻՆ, ԳՐԻԳՈՐԻ ՈՐԳԻ / ՍԱՐԲՍԻՆ ԵՒ ԱԶԻԶԻ ՈՐԳԻ ՎԱՐԴԱՆՆԵՐ, / Ի ՎԱՅԵԼՍ ՍԻՄԵՅՈՆ ՍՐԲԱՂԱՆ ԿԱՐԹՈՂԻԿԱՂՈՍԻ / ԱՇԱՂԿԵՐՏ ՍՐԲԱՂՈՅ ԱԹՈՂՈՒՈՅՆ ԷԶՄԻԱՄՆԻ / ՆԻԻՐԱՂԻ ԵՒ ՀԱՇՏԱՂԻ ԱՆՆԱՅՆ ԱՌԱՋԱՂՈՂԻ / ՍԱՂԱՂԱՂԱՆՆԵՐ ՅՈՎԱԷՓ ԱՐԲԵՊԻՍԿԱՂՈՍԻՆ:

130

433. Մյուսին՝

ԱՌԱՏԱՐ ՀՈԳԱՍԱՐՁՈՒ
ԻՌ-ՀՈԳԵՈՐ ՈՐԴՈՅԵԻՍՈՅԵԻ
ՊԱՏԵՐԵՆԻ ԱՋԱՐԿԱՅԻ ՈՐԴԻ
ՏԵՐԱՄԲ-ՋՕՐԱՑԵԼ ՎԱՐՊԱՆԵԻ
ԿՈՂԱԳԻՈՅԵ ԻՌՈՅԵՆԻ
ԹԻՎԵ՝ 1776-Ի ՀԱՇՏԱՐԽԱՆ
ՆԿԱՐԵՑԱԻ-ՋԵՌԱՄԲԻԳԱՆՋԵՑԻ
ԱՌԳՍԻ-ԴՈՏԻ ԵՎԱՐԵԹԻՆ

ՍԻՐԱՀԱՐ ՀՈԳԱՍԱՐՁՈՒ/ԻԹԵԱՄԴ ՀՈԳԵԻՈՐ ՈՐԴԻՈՅԵ ԻՄՈՑ
ԵԻ/ԴՍՏԵՐԵՆ՝ ՄԱՀԱՅԵՍԻ ԱՋԱՐԿԱՅԻ ՈՐԴԻ, / ՏԵՐԱՄԲ
ՋՕՐԱՑԵԼԱՅԻ ՎԱՐԴԱՆԻՆ ԵԻ /ԿՈՂԱԳԻՈՅԵ ԻՌՈՑ ԾԱՂԻԿԻՆ. /
ԹԻԻԳ 1776, Ի ՀԱՇՏԱՐԽԱՆ, / ՆԿԱՐԵՑԱԻ ՋԵՌԱՄԲ ԳԱՆՋԵՑԻ /
ՍԱՐԳՍԻ ԴՈՒՍՋՐ ԵՂԻՍԱՐԵԹԻՆ:

Հրատ. Ե. Մուշեղյան, 106

434. Բազպան, որի երկու կողմերին երկուական առդ.

Ի ՎԱՅԵԼՈՒՄԵՆ ՍԱՆԱՀՆԵՑԻ ՅՈՎԱԷՓ ԱՐԲԵՊԻՍԿԱՅԻ ԱՐՂՈՒԹԵԱՆՑ: ՆԿԱՐԵՑԱԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ԵՐԵՒԱՆՑԻ ՄՆԱՑԱԿԱՆԻ ԵԻ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ ԴՈՒՍՋՐ ՀՈՒՓՄԻԷԻՆ. 1778:
Ծանոթ. Սրճանազրությունը թվագրված է 1718-ով: Հրատարակիչ Ե. Մուշեղյանը
իրավացի կերպով ուղղել է:

Հրատ. Ե. Մուշեղյան, 96

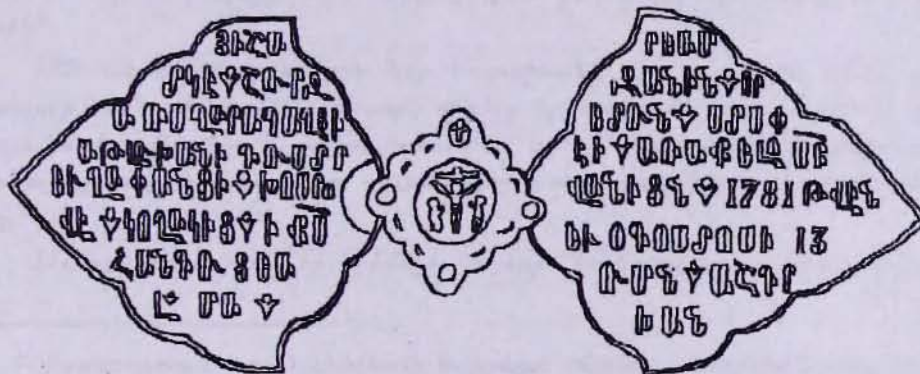
435. Բազպան, մուգ-կապույտ մեաքսից, ոսկեթելով ու կլապիառնով գործած:
Արճանազրությունը՝ 2 առդ, ներքեի մասում է:

ԻՎԱՅԵԼՈՒՄԵՆ ՍԻԷՋՄԻԱԾՆԻՃՆՈՒՐ
ԱԿ, ՅՈՎԱԷՓ ԵՊՍԿՊՈՍ 1775 ԻՇՏՐԻՆ

Ի ՎԱՅԵԼՈՒՄԵՆ ՍԻԷՋՄԻԱԾՆԻ ՆՈՒՐ/ԱԿ ՅՈՎԱԷՓ ԵՊԻՍԿՈՍԱՅԻ 1775, Ի ՀԱՅ
ՇՏԱՐԽԱՆ:

Հրատ. Ե. Մուշեղյան, 103

436. Ճարմանդի վրա՝ 14 առդ.

ՅԻՇԱՍՏԱՆԻ ԵՊՍԿՈՍԱՅԻ ԴՈՒՍՋՐ ՀՈՒՓՄԻԷՆ/ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆԻ ԴՈՒՍՋՐ/ ԵԻ ՂԱՓԱՆՑԻ ԽՈՍՐՈՎԻ
ԿՈՂԱԳԻՈՅԻ ԻՌՈՑ / ՀԱՆԳՈՒՑԵԱ/Լ ՄԱ/ՐԵԱՄ/ՋԱՆԻՆ, ՈՐ/ ԵՏՈՒՆ ՍՏՍՓ/ԷԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒ ՄԲ/
ՎԱՆԻՑԵՆ. 1781 ԹՎԻՆ/ ԵԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 13/ ՈՒՄՆ ԱՇԿԱՐԽԱՆ:

Ծանոթ. ՍՏՍՓԷԻ անհասկանալի առաջարկը, կարծում ենք, պետք է կարգալ ՍՏՍԹԷԻ,
այսինքն՝ շուրջառը նվիրարերվել է Տաթևի վանքին:

Հրատ. Ե. Մուշեղյան, 103:

437. Բազպանի վրա՝ 2 տող.

ՅԻՋՏԿԷՅԹԻԼՔԻԶՅԻՋ ԴԻՆԻԲԵԿԵՆՑՄԿՐՏ ՈՒՄԻՅԴՈՍՏՐ ՔՆՆՊԻՑԵՆԺՎԱՐԱՌԻՆ

ՅԻՇԱՅԱՅԵ ԹԻԼՖԻԶՑԻ ԴԻՆԻԲԵԿԵՆՑ ՄԿՐՏ/ՈՒՄԻ ԴՈՒՍՏՐ ՀԱՆԳՈՂԻՑԵԼԱՂ
ՎԱՐՎԱՌԻՆ:

Հրատ. Ե. Մուշեղյան, 103: